

MEHO MANJGO
Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu

DOPISNE KARTE I RAZGLEDNICE U GAZI HUSREV-BEGOVOJ BIBLIOTECI U SARAJEVU

Sažetak

U fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu čuva se vrijedna i raritetna zbirka fotografija, dopisnica i razglednica s ukupno 18.976 inventariranih i digitaliziranih jedinica. U fokusu ovog rada su dopisne karte (dopisnice), ilustrirane dopisnice i razglednice pohranjene u starom fondu Fototeke, nastale od posljednje decenije 19. do sredine 20. stoljeća. U radu je utvrđen tačan broj razglednica, predstavljen njihov sadržaj i vrijeme nastanka. Uz kratak prikaz historijata nastanka i razvoja dopisnica i razglednica u radu su predstavljeni domaći izdavači razglednica čije razglednice danas predstavljaju nezaobilazan izvor za historioografska, etnografska i kulturološka istraživanja Sarajeva i Bosne i Hercegovine za vrijeme Austro-Ugarske i iz perioda prve zajedničke jugoslavenske države.

Ključne riječi: Fototeka, stari fond, dopisnice, razglednice, izdavači.

Uvod

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuva se vrijedna zbirka fotografija, dopisnica i razglednica. Materijal je pohranjen u fondu Fototeke koji je od vremena otvaranja prvih fotografskih radnji na ovim prostorima postepeno formiran snimanjem, otkupom i poklonom fotografija, razglednica, dopisnica, filmova i drugog sličnog materijala, a zvanično je formiran odlukom Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 15. i 16. oktobra 2001. godine. Fond Fototeke podijeljen je na stari i novi fond i ukupno sadrži 18.976 fotografija, dopisnica i razglednica. U starom fondu Fototeke čuva se materijal koji je nastao do Drugog svjetskog rata, dok novi fond uključuje fotografije i dopisnice nastale poslije Drugog svjetskog rata i fotografije koje se i danas povremeno snimaju na terenu.¹

Prvi popis fotografija u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, prema podacima iz dostupne dokumentacije o njenom radu i razvoju, sačinjen je u periodu od 6. aprila do 30. juna 1950. godine. Tom prilikom u Biblioteci

1 Ahmed Mehmedović, „Muzejska zbirka, fototeka i zbirka poštanskih maraka”, u: *Gazi Husrev-begova biblioteka: 480 godina postojanja*, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, 2017, str. 118.

su evidentirane 1.174 fotografije koje, prema izvještaju Komisije, nisu bile inventarisane i grupisane po temama. Prilikom sastavljanja popisa članovi Komisije nisu pravili razliku između fotografije, dopisnice i razglednice, i sve jedinice su popisane kao fotografije, te su podijeljene u četiri velike zbirke: fotografije lica i skupina, fotografije narodne nošnje u Bosni i Hercegovini, fotografije gradova, albumi, karte i veće fotografije.²

Zatečeni i popisani materijal iz juna 1950. godine danas je pohranjen u starom fondu Fototeke. Zadržani su inventarni brojevi upisani prilikom popisa, a informacije s poledine fotografija i razglednica, koje su pisane najčešće rukom Fejzulaha Hadžibajrića, iskorištene su prilikom izrade regeste i analitičke obrade fotografija u odgovarajućem programu. Na osnovu uvida u prvi popis i detaljnog pregleda starog fonda Fototeke vidljivo je da su dopisnice i razglednice u vrijeme popisa činile značajan dio današnjeg starog fonda. Stoga ovaj rad ima za cilj evidentirati tačan broj dopisnica i razglednica u starom fondu Fototeke, predstaviti njihov sadržaj i period u kojem su nastale. Uz kratak osvrt na historijat nastanka i razvoja dopisnica i razglednica u svijetu, u radu ćemo predstaviti najstarije razglednice Bosne i Hercegovine pohranjene u starom fondu Fototeke. Također, u namjeri da pokušamo doprinijeti rasvjetljavanju pitanja kada su domaći knjižari počeli izdavati razglednice, u radu ćemo predstaviti i domaće izdavače razglednica čije su razglednice pohranjene u starom fondu Fototeke.

Dopisne karte (dopisnice) u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu

Ideja za uvođenje u poštanski promet dopisne karte (dopisnice) kao jeftinijeg i dostupnijeg oblika komunikacije prvi put se pojavila u Njemačkoj 1865. godine. Inicirana je od strane Heinricha von Stephana u Svenjemačkom kongresu pošta, ali nije prihvaćena. Četiri godine kasnije, profesor Vojne akademije u Bečkom Novigradu, Emanuel Hormann, iznio je u *Bečkim slobodnim novinama* prijedlog za uvođenje dopisne karte u poštanski promet. Carska i kraljevska direkcija pošta prihvatila je prijedlog i 1. oktobra 1869. godine izdala je prvu dopisnu kartu koja je odmah uvedena u poštanski saobraćaj.³

Prve dopisne karte imale su lice i naličje i obje strane su bez ilustracije bile namijenjene za tekst. Prva strana dopisnice (lice) obavezno je sadržavala

2 Meho Manjgo, „Fotografija u starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLII, 2021, str. 212-215.

3 Vidi: Jusuf Mulić, „Razglednice – nadahnuće ljepotom kojoj se ne može odoljeti”, u: *Pozdrav iz Sarajeva*, Sarajevo: Graphic Car, 2002, str. 254; Nikola Marušić, *Fotografija u Bosni do 1918. godine*, Tuzla: Foto-savez Bosne i Hercegovine, 2002, str. 145-152.

poštansku marku i prostor za adresu, a zadnja strana (naličje) bila je predviđena za poruku upućenu primatelju dopisnice. S obzirom na to da su dopisnice predstavljale novu, jednostavniju i od pisama jeftiniju vrstu komunikacije, njihovo uvođenje u poštanski promet naišlo je na dobar prijem. Statistički podaci govore da je upotreba dopisnica iz godine u godinu postajala sve veća, tako da je, primjera radi, do 1880. godine „samo na području Njemačkog Carstva u jednoj godini upotrijebljeno čak 141 milijun (dopisnica), što znači da je svaki stanovnik Njemačkog Carstva, bez obzira na dob i pismenost, ispisao prosječno tri dopisnice.”⁴

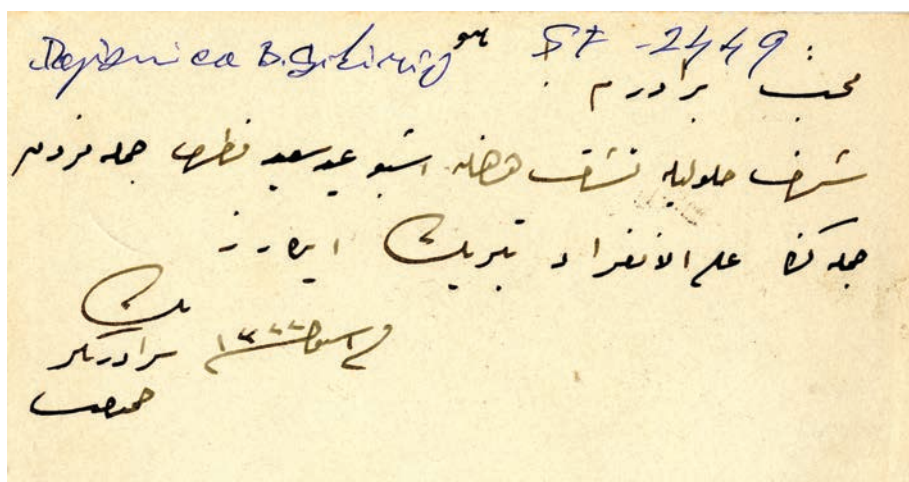
Prve dopisne karte u Bosni i Hercegovini vjerovatno su se pojavile nakon 1878. godine i upućene su ponajprije austrougarskim vojnim i civilnim vlastima koji su iz različitih dijelova Austro-Ugarske Monarhije došli na ove prostore. Uključivanjem domaćeg muškog stanovništva u regularnu austrougarsku vojsku carskom naredbom iz 1882. godine, mnogi mladići s ovih prostora služili su vojni rok izvan granica Bosne i Hercegovine, te se pretpostavlja da su se putem dopisnica javljali porodici, prijateljima i poznanicima. To su svakako činili i domaći trgovci i putnici koji su imali potrebu za slanjem obavijesti o putovanju ili mjestu boravka.⁵

Uvidom u stari fond Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu evidentirane se dvije dopisne karte. Obje su poslone „Behaudin eff. Še(j)hoviću” u Sarajevo, odnosno šejh Behaudin-ef. Sikiriću, istaknutom bosanskohercegovačkom kaligrafu s kraja 19. i početkom 20. stoljeća, koji se potpisivao kao „Šejh-zade Šehović.”⁶ Dopisna karta inventarisana pod brojem SF-2449 izrađena je i opremljena poput prvih dopisnih karti nastalih sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća u Evropi. Na prednjoj strani dopisne karte, u gornjem desnom uglu nalazi se poštanska marka i pečat pošte u Busovači, te adresa primatelja i pečat pošte u Sarajevu, dok je na zadnjoj strani ispisan tekst na osmanskome turskom jeziku u kojem nepoznata osoba čestita Behaudin-ef. Sikiriću Ramazanski bajram 1322/1904. godine.

4 Ivan Bogavčić i Ava Salopeg Bogavčić, „Prve razglednice na prostoru Hrvatske”, *Peristil*, 63/2020, str. 123.

5 Jusuf Mulić, „Razglednice – nadahnuće ljepotom...”, str. 259-260.

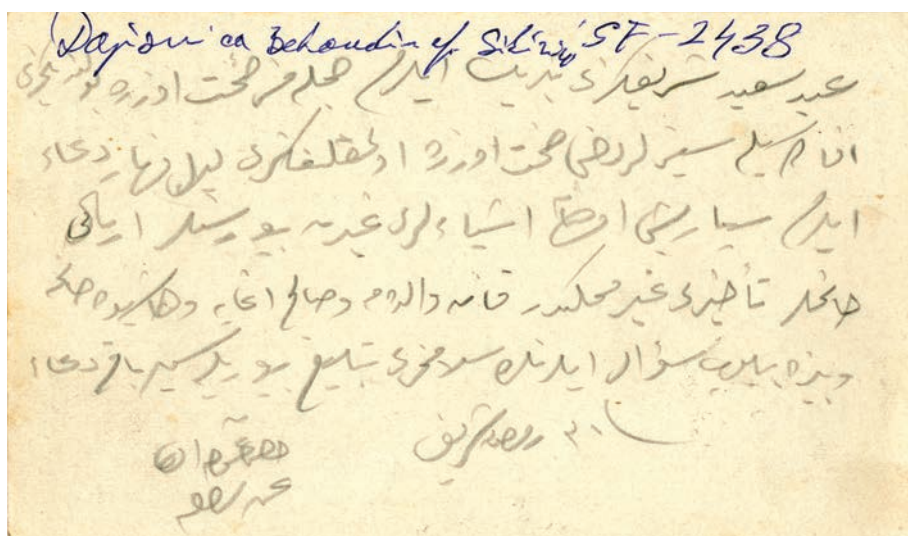
6 Meliha Teparić, „Muhamed Behaudin Sikirić i njegova kaligrafska idžazetnana”, *Analizirano Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXV, 2014, str. 182.

Dopisna karta poslana iz Busovače u Sarajevo Behaudin-ef. Sikiriću
1322/1904, SF-2449

I prednja strana druge sačuvane dopisne karte (SF-2438) identično je opremljena, s tim da nije moguće utvrditi odakle je i kada poslana. Na zadnjoj strani ispisana je poruka na osmanskom turskom jeziku u kojoj, između ostalog, stoji: „Čestitam ti bajram! Mi smo svi dobro i činim dovu da ste i vi dobro. Prenesi selam svima koji budu pitali za nas. 21. ramazana, nepoznata godina.”⁷

⁷ Zahvaljujem se kolegi Hamzi Kurtanoviću na pomoći prilikom čitanja i prijevoda teksta pisanog na osmanskom turskom jeziku.

Dopisnica upućena Behaudin-ef. Sikiriću 21. ramazana nepoznate godine, SF-2438

Godinu dana nakon pojave dopisnih karata pojavile su se i ilustrirane dopisne karte koje su na prednjoj strani, pored otisnute poštanske marke i mjesta za adresu, sadržavale ilustraciju. Zbog pojave ilustracije prostor na prednjoj strani dopisne karte prepolovljen je na dva dijela na način da je na desnoj strani bio rezervisan prostor za adresu primaoca, poštansku marku i pečat pošte, a lijeva strana služila je za ilustraciju, dok je naličje i dalje služilo

za tekst. Najstarije pozdravne ilustrirane dopisne karte u Bosni i Hercegovini izradila je bečka firma F. Schneidera za potrebe sarajevskog knjižara Daniela A. Kajona, početkom posljednje decenije 19. stoljeća.⁸

Primjer ilustrirane dopisne karte iz 1903. godine na čijem licu je na desnoj strani prostor za adresu primaoca, pečat i poštansku marku, a na lijevoj strani je ilustracija Sarajeva sa Carevom i Gazi Husrev-begovom džamijom.⁹

U starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu evidentirana je jedna ilustrirana dopisna karta na čijem licu je unaprijed otisnuta poštanska marka FNR Jugoslavije i ostavljen prostor za adresu, a na lijevoj strani je ilustracija Careve džamije u Sarajevu. Otisnuta poštanska marka FNR Jugoslavije ukazuje na to da su se ilustrirane dopisne karte u poštanskom prometu Bosne i Hercegovine koristile i u drugoj polovini 20. stoljeća.

8 Jusuf Mulić, „Razglednice – nadahnuće ljepotom...”, str. 254.

9 Isto.

Ilustrirana dopisna karta bez teksta na naličju, s unaprijed utisnutom poštanskom markom FNR Jugoslavije i ilustracijom Careve džamije u Sarajevu, SF-354

Razglednice u Gazi Husrev-begovoj biblioteci

Kao poštanske karte čija je cijela prednja strana rezervisana za ilustraciju u formi fotografije, slike ili crteža, prve razglednice štampane su na području Austro-Ugarske, Njemačke i Francuske, nedugo nakon pojave prvih ilustriranih dopisnica. Najstarije razglednice Francuske i Njemačke vezane su za francusko-pruski rat i štampane su u drugoj polovini 1870. godine, dok je u „austrougarskom kontekstu vjerovatno najstarija razglednica ona s prikazom opatije Stift Melk an der Donau na samom kraju 1869. ili 1870-1871.”¹⁰ Nakon Francuske, Njemačke, i Austro-Ugarske, upotreba razglednica proširila se i na područje današnje Austrije, Švicarske, Luksemburga, a prve razglednice izvan Evrope pojavile su se u Kanadi 1871. godine, a potom u Sjedinjenim Američkim Državama 1873. godine.¹¹

Najstarija razglednica u Bosni i Hercegovini, prema dosadašnjim istraživanjima, nastala je 1878. godine. Za potrebe ove razglednice korištena je fotografija Sarajeva nastala prije izgradnje Vijećnice, rušenja Careve ćuprije i regulisanja toka rijeke Miljacke. U starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke pohranjena je identična fotografija koju su kasnije mnogi

10 Ivan Bogavčić i Ava Salopeg Bogavčić, „Prve razglednice...”, str. 124.

11 Petar Havliček, *Opis razglednica kao arhivskog gradiva i knjižnične građe u arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, rujan 2022, str. 7.

domaći i strani izdavači razglednica koristili za opremanje svojih razglednica.¹² Najstariju razglednicu i druge razglednice nastale početkom posljednje decenije 19. stoljeća vjerovatno je bilo moguće kupiti u sarajevskoj prodavnici u blizini hotela „Europe” u kojoj je, prema pisanju engleskog arheologa Roberta Munroa, 1894. godine postojala velika zbirka bosanskih razglednica.¹³

Fotografija Sarajeva prije izgradnje Vijećnice i regulacije toka Miljacke, SF-2698

Krajem 19. stoljeća na prostoru Bosne i Hercegovine pojavila se vrlo uspješna serija razglednica „Saraj – Bosna” koje je za potrebe sarajevskog knjižara Leona A. Finzija izradila bečka firma Philip Kramer. Potom je krajem 19. i početkom 20. stoljeća Direkcija carskih i kraljevskih pošta Austro-Ugarske Monarhije izradila seriju pozdravnih razglednica s ilustracijama panorama većeg broja bosanskohercegovačkih gradova. Kada su domaći knjižari, koji su najčešće istovremeno držali i štamparije, počeli izdavati razglednice pod svojom firmom još uvijek nije utvrđeno.¹⁴

Detaljnim pregledom starog fonda Fototeke utvrđeno je da se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju 1.154 razglednice. Nastale su od početka posljednje decenije 19. stoljeća do sedamdesetih godina 20. stoljeća i štampane su ponajviše od strane domaćih izdavača. Jedan broj razglednica nastao je i u štamparijama najpoznatijih evropskih i svjetskih proizvođača i izdavača razglednica, poput Maxa Fruchtermanna (1852–1918), koji važi za jednog od prvih izdavača razglednica Osmanskog Carstva.¹⁵ Po sadržaju korištenih ilustracija i njihovoj brojnosti razglednice iz starog fonda Fototeke u izdavaštvu domaćih knjižara mogu se grupisati u dvije tematske cjeline:

12 Fotografija je inventarisana pod signaturom SF-2698.

13 Ahmed Hadžirović, „Riječ o razglednicama”, u: *Pozdrav iz Sarajeva*, str. 7.

14 Jusuf Mulić, „Razglednice – nadahnuće ljepotom...”, str. 260.

15 Akile Çelik, „Abdülmeceid Efendi Kütüphanesi Kartpostal Koleksiyonu”, *Milli Saraylar*, br. 8, 2011, str. 177-181.

1. Sarajevo i njegova okolina,
2. Drugi gradovi Bosne i Hercegovine.

Razglednice Sarajeva i sarajevskih izdavača

Najveći broj razglednica u starom fondu Fototeke ilustrovan je motivima užeg jezgra Sarajeva, Ilidže i Vrela Bosne. Izdate su od strane domaćih izdavača koji su za opremanje svojih razglednica koristili široku lepezu motiva, od predstavljanja sakralnih objekata, kulturnih institucija, sarajevskih mahala, mostova, rijeka, česama, šadrvana, mezarja, turbeta, narodne nošnje i svakodnevnog života na ulici, do prikaza određenih ličnosti i historijskih događaja koji su obilježili historiju Sarajeva u prvoj polovini 20. stoljeća. Na sačuvanim razglednicama moguće je gotovo kontinuirano pratiti promjene koje su se dešavale u Sarajevu tokom posljednjih decenija 19. i prve polovine 20. stoljeća kada je Sarajevo doživjelo velike transformacije, što ovim razglednicama daje najviši stepen dokumentarne vrijednosti.

Najstarija razglednica Sarajeva u starom fondu Fototeke, prema našim uvidima, ilustrovana je fotografijom koja je nastala prije 1896-97. godine, kada je prilikom regulacije Miljacke od Principova mosta do Šeher-ćehajine ćuprije porušena stara Careva ćuprija koja je stajala prema ulazu u Carevu džamiju i Drvenija most koji je stajao niže Šeher-ćehajine ćuprije. Na ovoj razglednici zabilježena je Šeher-ćehajina ćuprija, Drvenija most, Isa-begova i Latinska ćuprija, te kuće i dućani na desnoj obali Miljacke koji su prilikom projekta regulacije rijeke Miljacke (1886–1897) porušeni.¹⁶

Najstarije datirane razglednice izradio je spomenuti Daniel A. Kajon, sarajevski Jevrej, koji je 1892. godine u Sarajevu otvorio štampariju¹⁷ u kojoj je, pored knjiga, časopisa i listova, štampao i vrlo uspjele razglednice s motivima Sarajeva.¹⁸ U starom fondu Fototeke evidentirano je deset razglednica Daniela A. Kajona¹⁹ na kojima su, uz panoramske prikaze, zabilježeni i pojedini dijelova Sarajeva (Bentbaša, Vijećnica, Gazi Husrev-begova i Careva džamija, Vrelo Bosne) s kraja 19. i početkom 20. stoljeća.

16 Hamdija Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave*, Sarajevo: Arhiv grada Sarajeva, 1969, str. 31; Hamdija Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1939, str. 197-212.

17 Više o ovoj štampariji vidi: Eli Tauber, *Jevrejska štampa u BiH 1900–2011*, Sarajevo: Mediacentar, 2011, str. 337.

18 Daniel A. Kajon rođen je 1860. godine u Sarajevu, gdje je i umro 1918. godine. Bio je vrlo obrazovan i iznimno je cijenio kulturne radnike i ljude od pera. U svojoj štampariji izdao je značajan broj knjiga, a izdavao je i časopis „Alborada”. U poslu ga je naslijedio njegov sin Albert Kajon. Vidi: Hamdija Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave*, str. 74, 122.

19 Razglednice su inventarisane pod sljedećim signaturama: SF-283, SF-1012, SF-1055, SF-1074, SF-1168, SF-1450, SF-1873, SF-S1892, SF-2418, SF-2421.

Najstarija razglednica na kojoj je zabilježena stara Careva ćuprija i drugi mostovi na Miljacki prije regulacije njenog toka.
Izdavač: Sig. Ernst, Sarajevo, SF-483

Najstarija datirana razglednica Sarajeva u izdavaštvu Daniela A. Kajona putovala je iz Sarajeva u Gradačac 24. aprila 1899. godine, SF-1012

Iste godine kada je prikazana razglednica Sarajeva u izdavaštvu Daniela A. Kajona poslana iz Sarajeva u Gradačac, u njemačkoj kompaniji za štampanje i uvezivanje knjiga „Stengel and Co” u Dresdenu, koja je u to vrijeme bila jedna od najvećih proizvođača i izvoznika razglednica u svijetu²⁰, štampana je razglednica sarajevske Vijećnice. Osim ove razglednice, u starom fondu Fototeke sačuvane su još dvije razglednice²¹ štampane u spomenutoj njemačkoj kompaniji koja je nakon Dresdena otvorila svoje radnje u Berlinu i Londonu.

U starom fondu Fototeke evidentirane su i razglednice spomenutog sarajevskog knjižara Leona A. Finzija koji je, pored Phillipa Kramera – prema informacijama s poledine sačuvanih razglednica iz starog fonda Fototeke – sarađivao i s Haus Bergerom (Beč) i M. Schultzom (Prag), koji su u vrijeme zlatnog perioda štampanja razglednica (posljednje dvije decenije 19. i prve dvije decenije 20. stoljeća) važili za neke od najboljih evropskih proizvođača dopisnih karti i razglednica.²² Za potrebe ovog sarajevskog knjižara P. Kramer i H. Berger izradili su seriju razglednica pod nazivom „Saraj Bosna”, a i sam Leon A. Finzi izrađivao je razglednice. U starom fondu Fototeke sačuvano je dvadeset šest njegovih razglednica koje predstavljaju prvorazredan izvor za proučavanje historije grada Sarajeva s kraja 19. i tokom prvih decenija 20. stoljeća.²³

Na razglednicama Leona A. Finzija dokumentirani su određeni objekti kojih danas u Sarajevu više nema, kao što je, primjera radi, zgrada Osman Šehdijine biblioteke koja je do 1910. godine radila u haremu Careve džamije²⁴ ili kompleks Isa-begove zavije na Bentbaši koji je 1957. godine u potpunosti porušen. Na njegovim razglednicama zabilježen je Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine i prostor oko njega koji je danas gotovo neprepoznatljiv. Prikazan je šadrvan, sofe i dio unutrašnjosti Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu, sarajevska Katedrala i Vijećnica, te bosanska narodna nošnja i svakodnevni život na sarajevskim sokacima tokom dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća.

20 „Stengel & Co, Dresden, Germany, 1885–1945 (Printer, Publisher, Distributor)”, dostupno na: <https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/collections/ephemera/names/stengel-co>, posjećeno 28. 12. 2022. godine.

21 Razglednice su inventarisane pod sljedećim signaturama: SF-302, SF-1043, SF-1044.

22 Jusuf Mulić, „Razglednice – nadahnuće ljepotom...”, str. 259.

23 SF-175, SF-355, SF-365, SF-498, SF-505, SF-1026, SF-1045, SF-1062, SF-1089, SF-1130, SF-1132, SF-1138, SF-1144, SF-1152, SF-1165, SF-1171, SF-1208, SF-1227, SF-1236, SF-1307, SF-1459, SF-1878, SF-1893, SF-2414, SF-2425, SF-2427.

24 Kemura šejh Sejfuđdin Fehmi bini Ali, *U dvorištu Careve džamije merhum Osman Šuhdi ef. Kjutubhana*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1916, str. 2.

Biblioteka Osman Šehdije Bjelopoljca pod kupolom u lijevom ćošku dvorišta Careve džamije u Sarajevu. Izdavač: Leon A. Finzi, Sarajevo, SF-355

Isa-begova zavija na Bentbaši u Sarajevu. Izdavač: Leon A. Finzi, Sarajevo, SF-1459

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 25. septembar 1917. godine. Izdavač: Leon A. Finzi, Sarajevo, SF-1062

Najveći broj sačuvanih razglednica u starom fondu Fototeke izdat je od strane sarajevskih knjižara Simona Kattana²⁵, J. Studničke²⁶ i Daniela i Jako-

25 Simon Kattan je držao knjižaru i štampariju u ulici Franje Josipa br. 60 (kasnije preimenovana u ulicu Kralja Aleksandra i Ante Pavelića) i redovno je do Drugog svjetskog rata u tadašnjoj periodici obavještavao zainteresirane mušterije da u njegovoj knjižari mogu kupiti razglednice. U septembru 1942. godine u listu *Osvit* objavljena je vijest da „Ured za nacionalizaciju pri radu u Zagrebu prodaje podržavljeni imetak trgovačkih i obrtnih poduzeća, kao i nekretnina vezanih s ovim poduzećima u Sarajevu”, a među njima je bila „knjižara i papirnica” Simona Kattana. Vidi: „Poduzeća na prodaju”, *Osvit*, br. 31, 27. septembar 1942, str. 8. Njegove razglednice inventarisane su pod sljedećim signaturama: SF-265, SF-289, SF-320, SF-331, SF-335, SF-339, SF-340, SF-341, SF-359, SF-504, SF-526, SF-1009, SF-1013, SF-1058, SF-1059, SF-1060, SF-1063, SF-1066, SF-1076, SF-1077, SF-1091, SF-1092, SF-1093, SF-1094, SF-1097, SF-1099, SF-1122, SF-1124, SF-1157, SF-1159, SF-1173, SF-1183, SF-1190, SF-1191, SF-1193, SF-1195, SF-1197, SF-1205, SF-1207, SF-1212, SF-1220, SF-1221, SF-1226, SF-1233, SF-1451, SF-1453, SF-1457, SF-1473, SF-1476, SF-1477, SF-1897, SF-2415, SF-2420, SF-2424.

26 Knjižaru je otvorio Čeh Jaromir Studnička 1897. godine, a naslijedio njegov sin ili rođak Josef Studnička. Vidi: Poloni Željka, *Česi u Sarajevu 1878–1918*, magistarski rad, Univerzity Palackého, Olomouc, nepoznata godina, str. 82-85. Razglednice Sarajeva J. Studničke inventarisane su pod sljedećim signaturama: SF-244, SF-252, SF-273, SF-322, SF-345, SF-1015, SF-1016, SF-1017, SF-1018, SF-1019, SF-1020, SF-1021, SF-1022, SF-1032, SF-1035, SF-1036, SF-1038, SF-1042, SF-1047, SF-1075, SF-1177, SF-1879, SF-2417, SF-2423

va Kapon²⁷ koji se, uz spomenutog Daniela A. Kajona i Leona A. Finzija, ujedno smatraju i prvim izdavačima dopisnih karata i razglednica u Bosni i Hercegovini.

Također, veliki broj razglednica štampan je u izdavaštvu Hamdije Kopčića koji je nedugo nakon formiranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. oktobra 1918. godine) „došao u Sarajevo” i otvorio vlastitu knjižaru i papirnicu.²⁸ Pored navedenih, sačuvane su i razglednice sljedećih sarajevskih izdavača: Albert Thier²⁹, Altarac³⁰, Mihajlo Milanović³¹, M. Čeifović³², Milanović i Rajković³³, Sig. Ernst, Jakov H. Trifković³⁴, D. Pašović³⁵, Petar Vukaš³⁶,

27 Daniel i Jakov Kapon (Cappon) su sinovi Abrahama Kapon koji je u maju 1900. godine došao u Sarajevo i tu se zadržao sve do svoje smrti 21. septembra 1930. godine. Ova jevrejska porodica držala je knjižare u Sarajevu, Zagrebu i Slavonskom Brodu. Vidi: Eli Tauber, *Jevrejska štampa u BiH...*, str. 83-94; Milica Mihailović, „Fond starih hebrejskih štampanih knjiga u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu”, u: *Jezik, pismo i knjiga Jevreja u Jugoslaviji*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979, str. 46. Razglednice Sarajeva u izdavaštvu porodice Kapon inventarisane su pod sljedećim signaturama: SF-7, SF-9, SF-58, SF-65, SF-78, od SF-145 do SF-165, SF-184, SF-186, SF-187, SF-190, SF-192, SF-196, SF-259, SF-260, SF-278, SF-295, SF-300, SF-301, SF-326, SF-344, SF-389, SF-545, SF-1011, SF-1014, SF-1056, SF-1082, SF-1139, SF-1163, SF-1203, SF-1891, SF-1895, SF-2033.

28 „Papirnica Hamdija Kopčić”, *Naša budućnost*, god. I, br. 3, 1938, str. 5.

29 Razglednice kulturno-historijskih spomenika, narodnih nošnji i svakodnevnog života u Sarajevu u izdavaštvu Alberta Thiera inventarisane su pod sljedećim signaturama: SF-241, SF-263, SF-279, SF-287, SF-288, SF-307, SF-308, SF-319, SF-350, SF-361, SF-362, SF-471, SF-1029, SF-1039, SF-1048, SF-1067, SF-1140, SF-1174, SF-1201, SF-1863, SF-2416, SF-2419, SF-2430.

30 Razglednice Sarajeva: SF-1083, SF-1086, SF-1095, SF-1102, SF-1106, SF-1109, SF-1123, SF-1125, SF-1126, SF-1127, SF-1135, SF-1148, SF-1150, SF-1156, SF-1181, SF-1198, SF-1210, SF-1214, SF-1217, SF-1225, SF-1234.

31 Razglednice Sarajeva: SF-238, SF-247, SF-317, SF-321, SF-384, SF-469, SF-485.

32 Razglednice Bošnjaka i Bošnjakinja u narodnoj nošnji: SF-1239, SF-1311, SF-1313, SF-1314, SF-1315.

33 Razglednice sarajevskog naselja Nadmlini, Čekrekčijine džamije i Sinan-begova turbeta na Alifakovcu: SF-242, SF-467, SF-1073.

34 Razglednice lijeve obale Miljacke s Carevom džamijom, Hadžijske džamije i željezničkog mosta i pruge na Bistriku: SF-271, SF-383, SF-495.

35 Razglednica kafane Pašović na Palama: SF-338.

36 Razglednica srpske djevojke u narodnoj nošnji: SF-182.

M. A. Kurt³⁷, Avram S. Levi³⁸, T. M. Z.³⁹, Laković and comp.⁴⁰, Josef Tabory⁴¹, Jovan T. Ukropina⁴², M. Lowinger⁴³, braća Bašagić⁴⁴.

Razglednice navedenih sarajevskih izdavača predstavljaju izvorno svjedočanstvo o vremenu u kojem se u Sarajevu intenzivnije podižu nove građevine, trgovi i ulice po uzoru na one zapadnoevropske. One nas vraćaju u vrijeme kada Sarajevo mijenja svoju fizionomiju i uz postojeće orijentalno-islamske poprima i elemente evropske arhitekture. Na njima su, pored podizanja javnih, upravnih i sakralnih objekata, dokumentirani prizori iz svakodnevnog života sarajevskog stanovništva, stari običaji i bosanska narodna nošnja, trgovanje i pazar na Baščaršiji, druženja i susreti ljudi na sarajevskim ulicama i mahalama u prvim decenijama 20. stoljeća. Također, na pojedinim razglednicama zabilježeni su portreti znamenitih ličnosti, kao i javni događaji koji su obilježili historiju Sarajeva u prvoj polovini 20. stoljeća, kao što je posjeta i doček austrougarskog cara Franje Josipa 1910. godine, Sarajevski atentat 1914. godine, zasjedanje Bosanskohercegovačkog sabora, dženaza Ali-bega Firdusa u haremu Gazi Husrev-begove džamije 1910. godine i drugi važni historijski događaji. Dakle, na razglednicama Sarajeva prisutna je široka lepeza motiva, što pruža mogućnost istraživačima da nadopune historioografska, kulturološka i etnološka istraživanja i saznanja o Sarajevu tokom austrougarskog perioda.

Pored prikaza Sarajeva, na pojedinim razglednicama sarajevskih izdavača zabilježeni su i drugi gradovi Bosne i Hercegovine. U knjižari Simona Kattana zainteresirane mušterije mogle su kupiti razglednice s ilustracijom Travnika, Zvornika, Maglaja ili vodopada u Jajcu, dok su braća Kapon nudila razglednice Busovače, Donjeg Vakufa, kao i razglednice s motivima portreta osmanskih sultana, učenika jedne od bosanskih medresa, Hercegovaca u narodnoj nošnji, srpskih svatova itd.

Panorama Sarajeva na kojoj je zabilježena vojna kasarna (današnji Kampus)

37 Razglednice Gazi Husrev-begove džamije i Alifakovca: SF-346, SF-1078.

38 Panorama Pljevlja: SF-558.

39 Društveni dom (Narodno pozorište), Evangelistička crkva i Gazi Husrev-begova džamija i sahat kula: SF-1049, SF-1050, SF-1877.

40 Unutrašnjost Gazi Husrev-begove džamije, Šeher-ćehajina ćuprija, Gazi Husrev-begova džamija i sahat-kula, panorama Sarajeva: SF-1081, SF-1090, SF-1143, SF-1151, SF-1876.

41 Hotel Bosna i drugi hoteli na Ilidži, Vrelo Bosne: SF-1170, SF-1175, SF-1178.

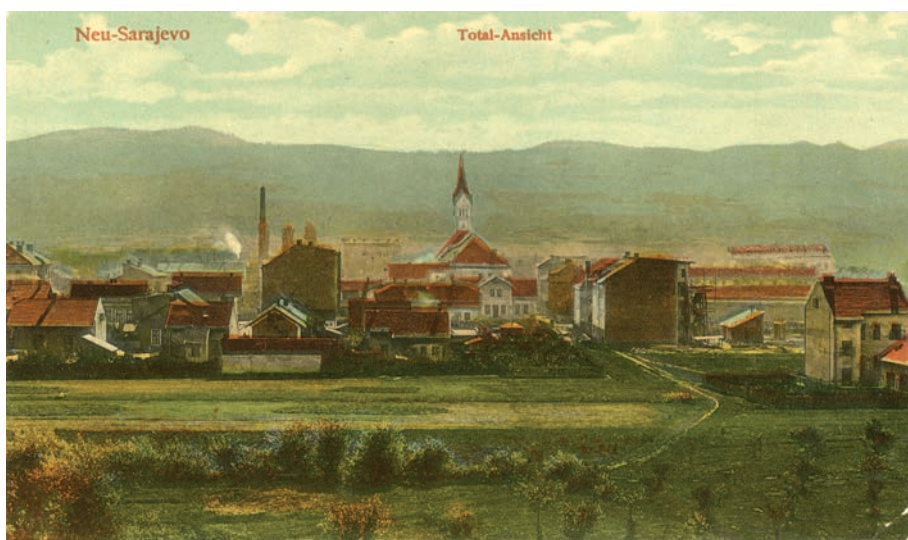
42 Panorama Vratnika s kasarnom Jajce, panorama Sarajeva s Vijećnicom i mostovima, sebilj i Čekrekčijina džamija: SF-1199, SF-1200, SF-1204.

43 Bošnjaci u narodnoj nošnji u haremu Gazi Husrev-begove džamije, svakodnevni život na sarajevskim ulicama: SF-1890, SF-2422.

44 Stari most u Mostaru: SF-2037.

Univerziteta Sarajevo), Kalajev kej (Wilsonovo šetalište) i početak izgradnje Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Izdavač: knjižara Kapon, Sarajevo, SF- 301

Novo Sarajevo s početka 20. stoljeća – stambeni objekti i katolička crkva u današnjem naselju Dolac Malta. Izdavač: knjižara Kapon, Sarajevo, SF-326

Vrelo Bosne s početka 20. stoljeća. Izdavač: Simon Kattan, Sarajevo, SF-1897

Pazarni dan u Sarajevu s početka 20. stoljeća. Razglednica s poštanskom markom na kojoj je zabilježen portret Franje Josipa I upućena je iz Sarajeva u Osijek.
Izdavač: J. Studnička & Co., Sarajevo, SF-1038

Muslimanka u zaru i feredži s djecom ispred jedne sarajevske česme.
Izdavač: Hamdija Kopčić, Sarajevo, SF-1312

Bošnjaci u narodnoj nošnji ċeife uz cigaru i bosansku kahvu.
Izdavač: M. Ćeifović, Sarajevo, SF-1315

Osim ilustracija i njihove historijske, muzejske i dokumentarne vrijednosti, i pisani tekstovi na razglednicama starog fonda Fototeke predstavljaju važan izvor historijskih podataka. Tekst je najčešće pisan na bosanskom

Razglednice drugih gradova Bosne i Hercegovine

Pored izdavača koji su djelovali u Sarajevu, u starom fondu Fototeke evidentirani su i domaći knjižari koji su štampali razglednice u drugim gradovima Bosne i Hercegovine. Razglednice su uglavnom nastale tokom prve tri decenije 20. stoljeća i na njima je, uz panoramski prikaz pojedinih gradova, zabilježen izgled glavnih gradskih ulica i trgova, vjerskih, javnih, upravnih i stambenih objekata, kao i izgled željezničkih pruga, stanica, drvenih, željeznih, betonskih i kamenih mostova. Posebno su interesantne razglednice na kojima su u čaršiji zabilježeni muškarci, žene i djeca odjeveni u bosansku narodnu nošnju, kao i razglednice koje prikazuju detalje iz života običnih ljudi.

Razglednice s motivima drugih gradova Bosne i Hercegovine najviše su, prema sadržaju s poledine, putovale u Sarajevo i upućivane na adrese Muhameda Enverija Kadića, Ali-ef. Kadića, Hilmi-ef. Hatibovića, Naim-ef. Hatibovića, Muharema Kulaševića, Ivica Hušnera, Marije Hušner i Osmana Halilbašića. Po jedna razglednica poslana je u Tuzlu, Tarevce kod Modriče, Novi Sad i daleku Meku, dok devet razglednica nije pušteno u saobraćajni promet.

S obzirom na to da bi detaljnim predstavljanjem svih izdavača i sadržaja njihovih razglednica premašili predviđeni obim rada, u nastavku rada donosimo popis domaćih izdavača čije se razglednice čuvaju u starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, a u podnožnim napomenama signaturu i kratak opis sadržaja razglednica.

Popis izdavača po mjestima:

Banja Luka: Fon i Grgić⁴⁵

Bosanski Šamac: Hafiz S. Vajzović i drugi⁴⁶

Brčko: Isak S. Alkalay⁴⁷

Foča: Josef Gerstl⁴⁸

Konjic: Dicca⁴⁹ (vjerovatno Petar Dicca)

Livno: M. M. Kaić⁵⁰

45 Ferhadija džamija u Banjoj Luci: SF-1881.

46 Džamija u Bosanskom Šamcu: SF-1866.

47 Glamoč 1910. godine: SF-548.

48 Panorama Foče: SF-575.

49 Panorama Konjica: SF-577.

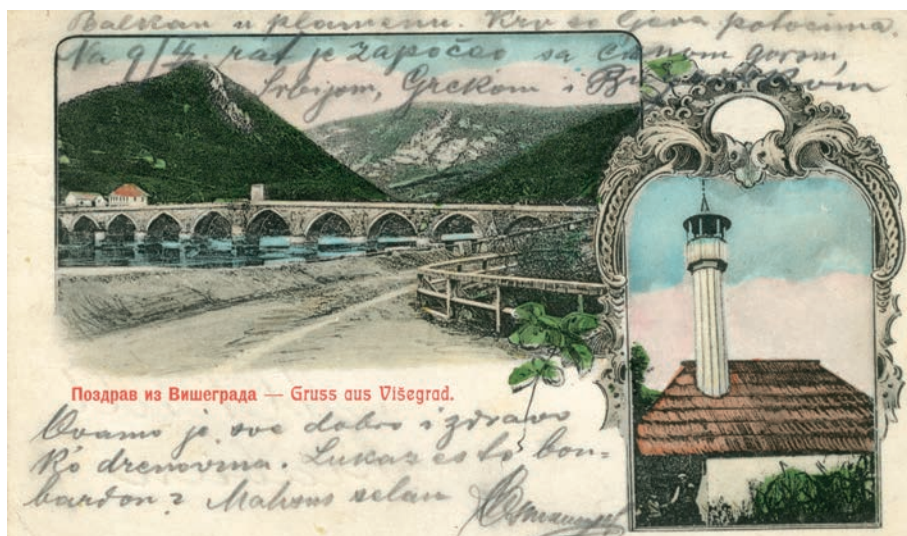
50 Kameni most na Dumanu u Livnu, svakodnevni život na ulicama Livna 1919. godine: SF-1465, SF-1466.

Mrkonjić-Grad: Branko Graić⁵¹
Mostar: Risto Vujčić⁵², Pacher and Kisić⁵³
Prijedor: Himzo Avdagić⁵⁴
Tešanj: Z. Galijašević⁵⁵
Travnik: Leon M. Atijas⁵⁶, Moritz Atijas⁵⁷
Tuzla: J. Petrović⁵⁸, S. Todorović⁵⁹
Višegrad: Spasoje Čurović⁶⁰
Zenica: Adolf Weisz⁶¹
Zvornik: Milivoj Jeftić⁶²

Današnja „Lutvina kafana” u Travniku, izdavač: Leon M. Atias, SF-533

- 51 Čaršija u Mrkonjić-Gradu 1925. godine: SF-547.
52 Muslimanka u zaru i feredži: SF-174.
53 Tramvaj i mostovi na Miljacki: SF-1034.
54 Panorama Prijedora iz 1902. godine s motivima čaršije i kulturno-historijskih spomenika: SF-578.
55 Panorama Tešnja: SF-541.
56 Panorama Travnika, Plava voda u Travniku, ulica Kralja Petra u Travniku, kafana Derventa (današnja „Lutvina kafana” u Travniku): SF-528, SF-529, SF-532, SF-533.
57 Šarena džamija u Travniku: SF-531.
58 Pošta i gimnazija u Tuzli: SF-1997.
59 Hotel Bristol u Tuzli: SF-1471.
60 Višegrad s detaljima džamije i mostom Mehmed-paše Sokolovića: SF-542, SF-544.
61 Jedna od džamija u Zenici, čaršija u Zenici: SF-373, SF-1475.
62 Panorama Zvornika: SF-584.

Razglednica Višegrada s detaljima mosta Mehmed-paše Sokolovića i vjerovatno Gazanfer-begove džamije. Razglednica je nastala pred početak Prvog balkanskog rata, što se vidi iz poruke u gornjem dijelu razglednice u kojoj stoji: „Balkan u plamenu. Krv se lijeva potocima. Na 9/X.⁶³ rat je započeo s Crnom Gorom, Srbijom, Grčkom i Bugarskom. Razglednica je putovala iz Višegrada u Meku 1912. godine.

Višegrad, SF-542

Svakodnevni život običnih ljudi na ulicama Livna krajem dvadesetih godina 20. stoljeća. Izdavač: M. M. Kaić, Livno, SF-1466

63 Datum je nečitko napisan, pretpostavljamo da je riječ o oktobru, jer je Prvi balkanski rat započeo 8. oktobra 1912. godine.

Panorama Prijedora s detaljima čaršije, vjerskih, javnih, upravnih i stambenih objekata. Razglednica je kao bajramska čestitka poslana iz Prijedora u Sarajevo Naim-ef. Kadiću 8. januara 1902. godine.
Izdavač: Himzo Avdagić, Prijedor, SF-578

Razglednica Mrkonjić-Grada iz 1925. godine na kojoj je zabilježena grupa muškaraca i žena u bosanskoj narodnoj i zapadnoevropskoj nošnji. Izdavač: Branko Graić, Mrkonjić Grad, SF-547

Zaključak

U starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu čuvaju se 1.154 inventarisane, digitalizirane i analitički obrađene razglednice. Nastale su ponajviše u izdavaštvu domaćih knjižara u periodu od početka posljednje decenije 19. stoljeća pa do sredine 20. stoljeća. Najveći broj razglednica domaćih izdavača ilustrovan je motivima Sarajeva i njegove okoline, a zatim motivima drugih gradova Bosne i Hercegovine.

Na razglednicama Sarajeva dokumentirani su kulturno-historijski spomenici, detalji iz svakodnevnog života, bosanska narodna nošnja i određeni historijski događaji s kraja 19. i početka 20. stoljeća. S obzirom na široku lepezu korištenih ilustracija, razglednice Sarajeva predstavljaju nezaobilazan historijski izvor za proučavanje razvoja glavnog grada Bosne i Hercegovine jer su nastale u periodu kada Sarajevo uz postojeće orijentalno-islamske poprima i elemente evropske arhitekture. Na razglednicama Sarajeva sačuvan je izgled pojedinih ulica, trgova, građevina i spomenika kulture koji su protokom vremena i promjenom društveno-političkih sistema na ovim prostorima mijenjali fizionomiju, a neki su trajno uništeni, poput stare Careve ćuprije, Drvenija mosta, Osman Šehdijine biblioteke, Isa-begove zavije itd.

Pored ilustracija i njihove historijske, muzejske i dokumentarne vrijednosti, i pisani tekstovi, pečati i poštanske marke na poleđini razglednica Sarajeva i drugih gradova Bosne i Hercegovine predstavljaju važan izvor historijskih podataka. Na njima su zabilježeni nazivi ulica, naselja, javnih i upravnih građevina, portreti austrougarskih i jugoslavenskih državnih službenika, te imena određenih osoba, najčešće kulturnih radnika, koji su bili aktivni sudionici vjerskog, kulturnog i društvenog života Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 20. stoljeća.

Sve dopisnice i razglednice iz starog fonda Fototeke pohranjene su u polipropilenske fotokošuljice koje ne sadrže štetne hemikalije i koje štite pohranjeni materijal od prašine, prljavštine i otisaka prstiju prilikom rukovanja i eventualnog prezentiranja u originalnoj formi. Također, sve razglednice su nakon inventarisanja digitalizirane i analitički obrađene u odgovarajućem programu i kao takve su putem ključne riječi pretražive i dostupne istraživačima u čitaonici Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.

Literatura

- Bogavčić, Ivan, „Prve razglednice na prostoru Hrvatske”, *Peristil*, 63, Zagreb, 2020.
- Çelik, Akile, „Abdülmeceid Efendi Kütüphanesi Kartpostal Koleksiyonu”, *Milli Saraylar*, br. 8, Istanbul, 2011.
- Havliček, Petar, *Opis razglednica kao arhivskog gradiva i knjižnične građe u arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2022.
- Kemura, Sejfuddin Fehmi bin Ali, *U dvorištu Careve džamije merhum Osman Šuhdi ef. Kjutubhana*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1916.
- Kreševljaković, Hamdija, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave*, Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo, 1969.
- Kreševljaković, Hamdija, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1939.
- Manjgo, Meho, „Fotografija u starom fondu Fototeke Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu”, *Anali GHB*, XLII, Sarajevo, 2021.
- Marušić, Nikola, *Fotografija u Bosni do 1918. godine*, Foto-savez Bosne i Hercegovine, Tuzla, 2002.
- Mehmedović, Ahmed „Muzejska zbirka, fototeka i zbirka poštanskih maraka”, *Gazi Husrev-begova biblioteka: 480 godina postojanja*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2017.
- Nedomrački, Vidosava, *Jezik, pismo i knjiga Jevreja u Jugoslaviji*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1979.
- „Papirnica Hamdija Kopčić”, *Naša budućnost*, I, br. 3, Sarajevo, 1938.
- „Poduzeća na prodaju”, *Osvit*, br. 31, Sarajevo, 1942.
- Poloni, Željka, *Česi u Sarajevu 1878-1918, magistarski rad*, Olomouc, Univerzity Palackého, [s.a.].
- Škoro, Magbul, *Pozdrav iz Sarajeva*, Graphic Car, Sarajevo, 2002.
- Tauber, Eli, *Jevrejska štampa u BiH 1900-2011*, Mediacentar, Sarajevo, 2011.
- Teparić, Meliha, „Muhamed Behaudin Sikirić i njegova kaligrafska idžazetnama”, *Anali GHB*, XXXV, Sarajevo, 2014.

Correspondence cards and postcards in Gazi Husrev-beg's Library in Sarajevo

Summary

In the photo library stock of Gazi Husrev-beg's Library in Sarajevo, a valuable and rare collection of photographs, correspondence cards and postcards, with a total of 18 976 digitalised units listed in an inventory, has been preserved. This paper focuses on correspondence cards (postcards), illustrated postcards and postcards stored in the old photo library, made in the period from the last decade of the 19th century to the middle of the 20th century. It determines the exact number of the postcards and presents their contents and the time when they were written. With a brief historical account of how correspondence cards and postcards were written and developed around the globe, the paper presents domestic publishers of postcards whose postcards nowadays represent unavoidable source of historiographic, ethnographic and cultural research on Sarajevo and Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian times and from the period of the first Yugoslav common state.

Keywords: Photo library, the old library stock, correspondence cards, postcards, publishers.